

Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Εύας Νικολαΐδου), «Εισαγωγή»
(για το έργο *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης*)

Η έμμετρη μυθιστορία *Λιβίστρος και Ροδάμνη* είναι με διαφορά η εκτενέστερη (περίπου 4.400 στίχοι) και δομικά πολυπλοκότερη από τις πέντε βασικές μεσαιωνικές ερωτικές διηγήσεις που η έρευνα έχει τοποθετήσει στα χρόνια της δυναστείας των Παλαιολόγων (13ος-15ος αιώνας). Παρόλο που φαινομενικά είναι δύσκολο να αποδοθεί με συνοπτικό τρόπο η υπόθεσή της, παρακάτω επιχειρείται μια αδρή και όσο το δυνατόν πιο περιεκτική περίληψη των κύριων γεγονότων.

Δύο περιπλανώμενοι νέοι, ο Λιβίστρος, ρήγας της Λιβάνδρου, και ο Κλιτοβός, συναντιούνται και αφηγούνται αμοιβαία την ιστορία τους: ο Λιβίστρος είδε σε όνειρο ότι θα ερωτευτεί τη Ροδάμνη, κόρη του Χρυσού, βασιλιά του Αργυρόκαστρο. Αναζητώντας την φτάνει, ύστερα από δίχρονη περιπλάνηση, στον προορισμό του, όπου αρχίζει να στέλνει «πιττάκια» (δηλαδή ραβασάκια, ερωτικά γράμματα) στην κοπέλα. Η ανταλλαγή των επιστολών καταλήγει σε συμβολική ανταλλαγή δαχτυλιδιών και συνάντηση των νέων, όμως εμφανίζεται ο βασιλιάς της Αιγύπτου Βερδέριχος, διεκδικώντας την πριγκίπισσα. Η λύση δίνεται σε μια κονταρομαχία που αναδεικνύει νικητή τον ήρωα, ο οποίος παντρεύεται τη Ροδάμνη και ανακηρύσσεται συναυτοκράτορας. Μετά από δύο χρόνια η ευτυχία του ζευγαριού διακόπτεται, όταν ο μεταμφιεσμένος Βερδέριχος, με τη βοήθεια μιας γριάς μάγισσας, δίνει στον Λιβίστρο ένα δαχτυλίδι που τον σκοτώνει και κλέβει τη Ροδάμνη. Ωστόσο, ο θάνατος του ήρωα είναι φαινομενικός: συνέρχεται, όταν του βγάλουν το δαχτυλίδι, και αρχίζει να αναζητά τη γυναίκα του. Στο σημείο αυτό ξεκινά η διήγηση του Κλιτοβού: η κρυφή ερωτική του σχέση με την ξαδέλφη του Μυρτάνη, κόρη του βασιλιά της Αρμενίας και παντρεμένη με έναν Πέρση, αποκαλύπτεται και εκείνος οδηγείται στη φυλακή, απ' όπου δραπετεύει με τη συνδρομή της αγαπημένης του. Τώρα έχει συναντήσει τον Λιβίστρο και αποφασίζει να τον συνοδεύσει στην αναζήτηση της Ροδάμνης. Η μάγισσα που είχε συνδράμει στην απαγωγή τους βοηθά να φτάσουν στην Αίγυπτο· εκεί το ζευγάρι ξανασμίγει και επιστρέφει στο Αργυρόκαστρο, όπου η Μελανθία, αδελφή της Ροδάμνης, την οποία είχαν υποσχεθεί στον Κλιτοβό, πεθαίνει, οπότε ο

τελευταίος αποφασίζει να επιστρέψει στην πατρίδα του. Βρίσκει τη Μυρτάνη χήρα πια και ενώνεται ανεμπόδιστα μαζί της. Όλα τα παραπάνω εντάσσονται σε ένα ευρύτερο αφηγηματικό πλαίσιο, στο οποίο ο Κλιτοβός εξιστορεί αναδρομικά στη Μυρτάνη τις περιπέτειες.

Η πλούσια χειρόγραφη παράδοση του έργου αποτελεί αδιάψευστο μάρτυρα της μεγάλης διάδοσής του. Το κείμενο σώζεται, ολοκληρωμένα ή στο μεγαλύτερο μέρος του, σε πέντε χειρόγραφα που καλύπτουν ένα χρονικό διάστημα ενάμιση περίπου αιώνα (μέσα 14ου-αρχές 16ου αιώνα)· ακόμη, υπάρχουν διάσπαρτα αποσπάσματα και σε άλλους κώδικες. Με βάση τις σημαντικές θεματικές και υφολογικές αποκλίσεις αλλά και τη διαφορετική έκτασή τους, τα χειρόγραφα κατατάσσονται σε τρεις ομάδες, αντιπροσωπεύοντας ισάριθμες διασκευές: διασκευή α, διασκευή Εσκοριάλ (Ε) και διασκευή Βατικανού (V).

Η πολύπλοκη αυτή παράδοση του κειμένου σε συνδυασμό με τη συγκριτικά μεγάλη έκταση, και κυρίως η αταίριαστη με το εθνικό πνεύμα της εποχής (τέλη 19ου-αρχές 20ού αιώνα) ερωτική θεματική του φαίνεται ότι δεν επέτρεψαν στο παρελθόν τη νηφαλιότερη ενασχόληση με ποικίλα γραμματολογικά ζητήματα (Αγαπητός 1996, 25-26), διαιωνίζοντας, κατά συνέπεια, παρανοήσεις που ευτυχώς στην εποχή μας αναθεωρούνται. Παρ' όλα αυτά, διάφορα θέματα εξακολουθούν να αποτελούν πεδίο διχογνωμίας των μελετητών.

Πρώτα-πρώτα, τα αλληλένδετα προβλήματα της χρονολόγησης και του τόπου συγγραφής· οι περισσότεροι φιλόλογοι, βασισμένοι στη συνάφειά του με τις άλλες δύο πρωτότυπες ερωτικές μυθιστορίες (*Καλλίμαχος*, *Βέλθανδρος*), τοποθετούν τον *Λίβιστρο* στον 14ο αιώνα (Λεντάρη 2007, 1256), συνδέοντάς τον με την πρωτεύουσα της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Από την άλλη, προτείνεται μια πρωιμότερη χρονολόγησή του στα μέσα του 13ου αιώνα, συγκεκριμένα μεταξύ 1240-1260 (Αγαπητός 1993, 97-134, ιδίως 130-131), συνοδευόμενη και από μια χωρική μετατόπιση στην αυτοκρατορία της Νίκαιας (Αγαπητός 2004, 131 και 152). Κατά τ' άλλα, η –και παλιότερα προτεινόμενη– όψιμη χρονολόγησή του στον 15ο αιώνα, πιθανότατα σε φραγκοκρατούμενο έδαφος, όπως π.χ. η Ρόδος (Κρουμπάχερ 1900, 159), με ανανεωμένα ωστόσο επιχειρήματα (Μιχαηλίδης 1993, 148-155), είναι μάλλον αβάσιμη. Όπως και να έχει, τα παραπάνω ζητήματα παραμένουν ανοιχτά.

Επιπλέον, η ανωνυμία του έργου δεν αφήνει και πολλά περιθώρια για εικασίες σχετικά με τον συγγραφέα, ειδικά από τη στιγμή που και ο τόπος σύνθεσης παραμένει ουσιαστικά άγνωστος. Εντούτοις, οι παρωχημένες αντιλήψεις για την υποτιθέμενη λαϊκότητα και την αφέλεια του δημιουργού (Κρουμπάχερ 1900) έχουν αντικατασταθεί από τη βεβαιότητα για τη λογιосύνη και την πρωτοφανή επιδεξιότητά του όσον αφορά στις ποιητικές επιλογές και, προπαντός, την εκτέλεσή τους (βλ. Αγαπητός 1993 και 1996).

Έτσι, η ποιητική του έργου είναι άκρως ενδιαφέρουσα και στοιχειοθετείται πάνω σε ένα αυστηρά αρχιτεκτονημένο σχέδιο, με περίπλοκες όσο και πρωτοποριακές αφηγηματικές τεχνικές – ανάμεσά τους και η αρχή [in medias res](#), που δεν απαντά σε κανένα άλλο έργο του είδους (Αγαπητός 1993, 103). Η σημαντικότερη, πάντως, καινοτομία είναι η διήγηση-πλαίσιο που εντάσσει μια σειρά από [εγκιβωτισμένες αφηγήσεις](#), τεχνική που χρησιμοποιείται στην ανατολική αφηγηματική μυθοπλασία της εποχής (Αγαπητός 2004, 133). Η τεχνική αυτή αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποτελεσματική στην παρουσίαση των παράλληλων ιστοριών, καθώς ο *Λίβιστρος* διαφοροποιείται από τα υπόλοιπα κείμενα της ομάδας και στο ότι η υπόθεσή του διαρθρώνεται γύρω από δύο ερωτικά ζευγάρια και όχι ένα. Σημαντικό, επίσης, ρόλο διαδραματίζουν τα όνειρα, όπως και τα «πιττάκια» και «καταλόγια», δηλαδή τα ενσωματωμένα ερωτικά γράμματα και τα τραγούδια (Αγαπητός 1996, 25-42). Τα ένθετα αυτά στοιχεία, ενίοτε συνθεμένα σε διαφορετικό μέτρο από τον δεκαπεντασύλλαβο της αφήγησης, αναδεικνύουν τον ανώνυμο δημιουργό σε άριστο γνώστη της [νεοελληνικής μετρικής](#) και αποτελούν εξαιρετα δείγματα της ισχνης, κατά τ' άλλα, λυρικής ποίησης των Βυζαντινών.

Στο πλούσιο ρεπερτόριο του κειμένου ανιχνεύονται, ακόμη, υπολείμματα προφορικού ύφους που συνυφαίνονται αριστοτεχνικά με τις περίπλοκες αφηγηματικές τεχνικές, καθώς και άφθονα λατινικά/φραγκικά στοιχεία. Τα πρώτα δημιουργούν την εντύπωση/ψευδαίσθηση μια προφορικής σύνθεσης/εκτέλεσης (Αγαπητός 1993, 103), ενώ τα δεύτερα θεμελιώνουν έναν έντονο, αλλά επιτηδευμένο, λατινισμό, μια μοναδική περίπτωση βυζαντινού «εξωτικού δυτικισμού», όπως έχει ερμηνευθεί (Αγαπητός 1993, 110-111 και 2004, 142-143).

Γενικά, σε αντίθεση με τα παλιότερα πορίσματα της έρευνας, σήμερα αναδύεται ο βυζαντινός/ελληνικός χαρακτήρας του έργου. Προς την κατεύθυνση αυτή, υπογραμμίζεται η

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»
Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Εύας Νικολαΐδου), «Εισαγωγή»
(για το έργο *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης*)

δομική, θεματική και υφολογική συγγένεια με [τα λόγια μυθιστορήματα της κομνήνιας εποχής](#) (Αγαπητός 1993, 101-117), ιδιαίτερα με το έργο του Ευστάθιου (ή Ευμάθιου) Μακρεμβολίτη *Τα καθ' Υσμίνην και Υσμινίαν*, και σε γενικές γραμμές υποδεικνύεται η «συνάφειά του με την παλαιότερη μυθιστορηματική παράδοση» (Λεντάρη 2007, 1256). Επιμέρους στοιχεία, όπως ο συντηρητικότερος –σε σχέση με τις υπόλοιπες παλαιολόγιες μυθιστορίες– χειρισμός του ερωτισμού (Αγαπητός 1996, 40-41), συμπληρώνουν τον πολυπόικλο καμβά του *Λίβιστρου*, ενισχύοντας παράλληλα τον δεσμό του με τα προγενέστερα (λόγια) βυζαντινά μυθιστορήματα – στοιχείο που ίσως συνηγορεί στην πρόωμη χρονολόγησή του.

Μέχρι πρόσφατα οι εκδόσεις του κειμένου υπήρξαν λίγες, ξεπερασμένες, και όχι ιδιαίτερα ικανοποιητικές: προηγήθηκε η έκδοση του Μαυροφρύδη (1866) και ακολούθησε εκείνη του Wagner (1881)· και οι δύο βασίζονται σε έναν χειρόγραφο μάρτυρα, όμως όχι τον ίδιο. Αντίθετα, η Lambert (1935) αξιοποιεί τον συνδυασμό περισσότερων χειρογράφων, γι' αυτό και η έκδοσή της παρέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα η μοναδική σύγχρονη, κερδίζοντας τη φήμη της αξιοπιστίας, μολονότι η εργασία της βαρύνεται από σοβαρά σφάλματα, τουλάχιστον με τα σύγχρονα εκδοτικά κριτήρια (βλ. Lendari 2007, 63-64). Σήμερα, παρά τον μακροχρόνιο παραγκωνισμό του, ο *Λίβιστρος*, μετά την ορθή επαναξιολόγησή του, φαίνεται να κερδίζει το χαμένο έδαφος και στο επίπεδο των εκδόσεων. Από την άποψη αυτή, πλέον αποτελεί την πιο ευνοημένη και προβεβλημένη μεσαιωνική ερωτική αφήγηση, καθώς αξιώθηκε δύο πρόσφατες και αξιόλογες κριτικές εκδόσεις από το MIET: του Αγαπητού (2006), με βάση τη διασκευή α, και της Λεντάρη (Lendari 2007), με βάση τη διασκευή V. Η τελευταία διασώζει ένα πλήρες κείμενο –είναι το δεύτερο σε έκταση (4013 στίχοι) μετά το χφ. Εσκοριάλ– που διαπρέπει χάρη στην πλοκή και την ομοιογενή δημώδη γλώσσα του, γνωρίσματα για τα οποία κρίθηκε σκόπιμο να αποτελέσει την πηγή της παρούσας ανθολόγησης.

Συνοψίζοντας, η συγκεκριμένη μυθιστορία έχει μεγάλη αισθητική, ιστορική και γλωσσική αξία. Αποτελεί την πιο έντεχνη αφήγηση του είδους, που συμπυκνώνει, μεταξύ άλλων, τις λογοτεχνικές αρετές της αφηγηματικής ικανότητας και του λυρικού αισθητηρίου. Παράλληλα, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ως καίριος συνδετικός κρίκος –αν ευσταθεί η

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»
Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Εύας Νικολαΐδου), «Εισαγωγή»
(για το έργο *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης*)

άποψη ότι είναι η παλιότερη από τις δημόδεις μυθιστορίες– στη μακραίωνη μυθιστορ(ημα)τική γενεαλογία, αλλά και ως μάρτυρας της γόνιμης συνομιλίας τόσο με τη δυτική όσο και με την ανατολική λογοτεχνία. Πίσω από τη σύνθεση του *Λίβιστρο* προβάλλει η σκιά ενός καλλιεργημένου και εξαιρετικά προικισμένου ποιητή.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αγαπητός 1993

Παναγιώτης Α. Αγαπητός, «Η χρονολογική ακολουθία των μυθιστορημάτων *Καλλίμαχος*, *Βέλθανδρος* και *Λίβιστρος*», *Αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi, Βενετία 7-10 Νοεμβρίου 1991*, τ. 2, επιμ. Νικόλαος Μ. Παναγιωτάκης, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, Βενετία 1993, σ. 197-234.

Αγαπητός 1996

Παναγιώτης Α. Αγαπητός, «Η αφηγηματική σημασία της ανταλλαγής επιστολών και τραγουδιών στο μυθιστόρημα *Λίβιστρος και Ροδάμνη*», *Θησαυρίσματα* 26 (1996), σ. 25-42.

Αγαπητός 2004

Παναγιώτης Α. Αγαπητός, «Από την Περσία στην Προβηγγία: ερωτικές διηγήσεις στο ύστερο Βυζάντιο», *Το Βυζάντιο και οι απαρχές της Ευρώπης*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2004, σ. 119-153.

Κρουμπάχερ 1900

Καρλ Κρουμπάχερ, *Ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας*, μεταφρασθείσα υπό Γεωργίου Σωτηριάδου, τ. 3, Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα 1900, σ. 152-160.

Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, MIS:296442 Π 4.3.7: «Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας: Ψηφιοποίηση Αρχείου Γεωργακά.»
Δημήτρης Κιτσούλης (με τη συνεργασία της Εύας Νικολαΐδου), «Εισαγωγή»
(για το έργο *Αφήγησις Λιβίστρο* και *Ροδάμνης*)

Λendarι 2007

Τίνα Λendarι (επιμ.), *Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης (Livistros and Rodamne). The Vatican version. Critical edition with Introduction, Commentary and Index-Glossary* [Βυζαντινή και Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, 10], ΜΙΕΤ, Αθήνα 2007.

Λεντάρη 2007

Τίνα Λεντάρη, «*Λιβίστρος και Ροδάμνη (Αφήγησις Λιβίστρου και Ροδάμνης)*», *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*, Πατάκης, Αθήνα 2007, σ. 1256-1257.

Μιχαηλίδης 1993

Δημήτρης Μιχαηλίδης, «*Νέες χρονολογήσεις μεσαιωνικών δημοδών κειμένων*», *Αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρακτικά του Δεύτερου Διεθνούς Συνεδρίου Neograeca Medii Aevi, Βενετία 7-10 Νοεμβρίου 1991*, τ. 2, επιμ. Νικόλαος Μ. Παναγιωτάκης, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, Βενετία 1993, σ. 148-155.